

İKTİSADİ GELİŞMEDE GİRİŞİMCİLİĞİN ROLÜ- KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ : ERZURUM-DENİZLİ

Ö.Selçuk EMSEN*
Ayşe İRMİŞ**
Ertuğrul DELİKTAS***

ABSTRACT

Entrepreneurship is ‘‘ at the heart of national advantage’’and can be attached to the determinants of his ‘‘diamond’’. Linking entrepreneurship to economic development also means linking the individual level to the firm and the macro level. At the aggregate level of industries, regions and national economies the many individual entrepreneurial actions compose a mosaic of new experiments. In recent years renewed attention has been given to the role of entrepreneurship in economic development.

Our paper deals with the entrepreneurship, the understanding of entrepreneurship of businessmen and the role of entrepreneurship in economic development of the cities, Erzurum and Denizli. For this reason, a questionnaire method is used to collect data about entrepreneurial actions of the manufacturing firms in both cities.

A first goal of this paper is to determine the entrepreneurial activities and thoughts of businessmen in the rapidly industrialization process of cities. Further, it is aimed to determine the saving-investmen decisions, financial sources, and cultural codes of the entrepreneurs in both cities.

A second goal is to compare the understanding and behavior of entrepreneurship of the businessmen in Erzurum and Denizli.

A third goal is to link between entrepreneurship and economic development of these cities.

The main reason of analysing these cities is that Erzurum which is one of the biggest cities of East Anatolia Region and Denizli which has recently rapidly industrialized city in Aegean Region had approximately same development level in 1970s’years, however, the development level of these cities changed in 1990s and the development gap continues to increase between these cities .

1. Giriş

Sanayi devriminden önce, daha ziyade ticaret yapan kişiler (tacir) olarak ortaya çıkan insan tipi, sanayileşme süreci içerisinde daha değişik özellikler kazanır olmuştur. Girişimcilik özelliklerinde vukua gelen bu değişim, aynı zamanda girişimcinin ekonomik değerini ve toplumdaki önemini de çok artırmıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak genel iktisatta da girişimcilik, emek unsurundan bağımsız olarak algılanmaya başlanmış ve üretim faktörleri içerisinde kabul edilir olmuştur (Müftüoğlu, 1999: 65).

Klasik anlamda girişimci, üretim faktörlerini bir araya getirerek üretim sürecinde bulunan kişidir. Bu anlamıyla girişimci, risk üstlenerek üretim sonucunda faktör gelirlerinden kâr elde etmeyi amaçlayandır. Modern anlamda girişimcilik ise, klasik tanımlamanın yanı sıra yenilikler peşinde koşan ve bu çerçevede yeni ürün ve/veya tekniklerle üretime yönelendir. Böylece yeni yatırımlar yapılacağı gibi, ileri ve geri bağlantıların olduğu yatırım sürecinin yaşanması da söz konusu olur. Aynı zamanda bu

* Yrd. Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

** Yrd. Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Yönetim ve Organizasyon Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Yrd. Doç.Dr., Ege Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

unsur, ülkenin ekonomik büyümesinin en önemli yapı taşıdır (Tekin, 1999: 1). Modern açık ekonomilerde de girişimcilik büyük önem arz eder. Çünkü kaynakların yeniden dağılımına yol açan küreselleşme yapısal değişmeyi gerektirir. Bu durum ise girişimcilik için yoğun bir talebi ifade eder (Casson, 1995: 94). Bugünkü piyasaların atılğan katalizörleri olan girişimciler, başkalarının kaos ya da karmaşa olarak gördükleri şeyleri fırsat olarak değerlendiren, önlerine çıkabilecek sınırları ortadan kaldıran, farklı becerileri dengeleyerek yöneten ve organize eden kişilerdir (Kuratko and Hodgetts, 1998: 5). Kişilerin davranışsal bir karakteristiği olan girişimcilik (Wennekers and Thurik, 1999: 46) bağımsız olma, kişisel ve profesyonel gelişme sağlama, üstün bir iş alternatifi olarak statüye ihtiyaç duyma, daha çok gelir elde etme ve güvenlik ihtiyacı gibi pek çok sebepten dolayı cezbedicidir (Ivancevich and Lorenzi, et, 1997: 509-510).

Washington Post'ta çıkan Bell Atlantic ile rekabet eden yeni telefon, kablolu yayın ve internet hizmeti şirketinin ilanında "Bütün despotlar er ya da geç devrilir. Müşterilerini durmadan beklemeye alan despotlar genellikle daha erken devrilir" sloganıyla kendini tanıtmayı (Friedman, 1999: 93) gerçekte, şiddetli rekabet şartları içerisinde meydan okumasının ve müşterinin gücüne seslenişinin ifadesidir. Yaşanan küreselleşme olgusuyla sürekli yeniden yapılanan dünya, müşteri-çalışan-işletme kavramlarına yeni boyutlar eklemekte ve aynı zamanda onların kendilerini şekillendirmesine fırsat vermektedir. İnsan istek ve ihtiyaçlarını sistematik olarak karşılamak için mamuller üreten ve bu mamulleri onlara satarak kâr elde eden işletmeler, aynı zamanda mevcut kârlarını artırmak, ayakta kalabilmek ve büyüebilmek için insan ihtiyaçlarını çoğaltma ve çeşitlendirme konusunda bir kısım işletmelerle rekabet ederken, bir kısmıyla da birleşme veya işbirliğine gitmektedirler. Biraraya getirilen üretim faktörleri, daha fazla kâr elde edebilmek için mevcut müşteri istek ve ihtiyaçlarına yenilerini katarak ve bütün bunlara zamanında cevap vererek işlenmektedir. Klasik anlayıştaki gibi sadece arzulanmamamulü "ellerinden gelebildiği kadarıyla" üretme stratejisi, küreselleşme tarzıyla yeniden yapılanan dünyanın ve ülkelerin güç kaynağı olan işletmeler için yeterli olmamakta, hatta uzun dönemde işletmelerin yok olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeptendir ki; işletmeler ve onların girişimcileri yeni vizyonlarla pazarda yer almaktadırlar.

Bu çalışmada yukarıdaki tanımlar ve felsefi bakış orijinli olarak iktisadi kalkınmada önemi giderek artan girişimcilik ögesinin bölgesel gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasındaki rolü irdelenmeye çalışılacaktır. Özellikle 1980'li yılların başında ekonomide uygulanan politikalar sonucunda milli gelir açısından Türkiye'de de önemli farklılıklar kendini göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan gelişmişlik farkında (Denizli-Erzurum illeri açısından) girişimci unsurunun rolü belirlenmeye ve bu noktada mevcut müteşebbislerin davranışları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın konusu, ekonomik gelişme-büyüme açısından giderek farklılaşan iki ilde girişimcilik ögesini bir kaç açıdan ele almaktadır. Özellikle 1980'de uygulamaya konulan ekonomik politikalar sonucunda milli gelir açısından Türkiye'de önemli farklılıklar kendini göstermeye başlamıştır. Çalışmada Türkiye'de ortaya çıkan gelişmişlik farkında girişimci faktörünün ne derecede etkili olduğu ve ayrıca mevcut müteşebbislerin davranışları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci amacı; gittikçe hızlanan sanayileşme sürecinde işadamlarının girişimci rolleriyle ilgili mevcut durumlarını tespit etmektir. Bu bağlamda, girişimcilerin yatırım yaparken nasıl bir yapı kurdukları, finans kaynakları, tasarruflarını ve servetlerini ne amaçla ve nasıl kullandıklarının ortaya konulması düşünülmektedir.

İkinci amaç ise, Ege’de sanayileşme açısından önemli bir gelişme kat etmiş Denizli ili ile Doğu Anadolu’nun büyük şehirlerinden biri olan Erzurum ilindeki girişimcilik ruhu tespit edilerek karşılaştırma yapmaktır. Çalışmada Erzurum ile Denizli illerinin seçilme sebebi, 1970’li yıllarda fert başına milli gelir açısından Erzurum 24., Denizli 38. sırada olmasına karşılık; 1997’de Erzurum’un 69. sıraya gerilemiş olması, Denizli’nin ise 16. sıraya (bkz. DPT, 1999: 19-20; Ervak, 1999: 1; Şengün, 1998: 95) yükselmiş olmasıdır. Aradan geçen süre içerisinde ortaya çıkan farkın bir çok faktörün varlığının yanı sıra çalışmanın konusunu teşkil eden girişimcilikle ilgili hangi faktörlerden kaynaklandığının tespiti karşılaştırmaya temel teşkil edecektir.

Çalışmada Erzurum ve Denizli illerinde üretime yönelik sanayi işletmeleri anakitleyi oluşturmuştur. Çünkü tanım olarak girişimci, üretim faktörlerini bir araya getirerek, üretim işlevini başlatan ve sürdürendir. Dolayısıyla yatırımların yapılması, istihdam olanakları yaratması ve ekonomik aktivitede sürükleyici rol alması nedeniyle iktisadi gelişmede müteşebbis ögesi önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Bu çalışmada giderek farklı bir konuma yönelen dolayısıyla bir taraftan ikinci sektörün gelişmemesi nedeniyle yapay veya demografik kentleşme olgusu yaşayan ve aynı zamanda fiziki ve beşeri sermaye göçü veren Erzurum ili, diğer taraftan ikinci sektörün gelişimine bağlı olarak sosyo-ekonomik anlamda kentleşme olgusunu yaşayan ve hem fiziki hem de beşeri sermaye göçü alan Denizli ilinin bu süreçte farklılaşmasına yol açan etkenlerden girişimciliğin rolü ele alınmaya çalışılmıştır.

3. Veri Kaynakları ve Yöntem

Bu bölüm ampirik bir çalışma niteliğinde olduğundan, uygulamalı araştırmalarda kullanılan anket yönteminin yanı sıra bizzat araştırmacılar tarafından gözlem ve mülakat da yapılmıştır.

Çalışmada iki ilde faaliyette bulunan üretime yönelik işletmeler anakitleyi teşkil ettiğinden, örneklemede de bu işletmeler ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda Mart 2000 tarihi itibarıyla anakitleye Denizli ilinde 120 anket, Erzurum ilinde ise 100 anket uygulanmış ve bu anket formlarından Denizli için 95, Erzurum için 80 anketin değerlendirilmesi uygun bulunmuştur.

Anket çalışması yapıldıktan sonra elde edilen mevcut veriler SPSS adlı istatistik paket programa yüklenilmiş ve bu programda analize tabi tutulmuştur. Analiz sonuçları tablolaştırılarak, karşılaştırmalı olarak yorumlamaları yapılmıştır.

4. Araştırmanın Varsayımları

Erzurum-Denizli ölçeğinde modern-teorik girişimcilik beklentileri doğrultusunda genel olarak çalışmanın varsayımları sıralanmış ve ifade edilmiştir. Varsayımlar aşağıda maddeler halinde oluşturulmuştur:

Birinci varsayım: Girişimciler, girişimcilik rolünü aileden devralmaktadırlar ve buldukları yerdeki en çok yatırım yapılan sanayi koluna yatırım yapmaktadırlar.

İkinci varsayım: Girişimcilerin tanımadıkları insanlara yeterince güvenlerinin olmaması nedeniyle, ya şahıs işletmesi olarak faaliyetlerine devam etmekte ya da çok yakın akrabalarıyla ortaklık ve işbirliği yapmaya yönelmektedirler. Böylece girişimciler tarafından aile şirketi tipindeki çalışma yöntemi tercih edilmektedir.

Üçüncü varsayım: Ülkede yaşanan siyasal istikrarsızlık ve bunun yarattığı iktisadi belirsizlik ortamı girişimcileri özellikle gelecek endişesine dayalı olarak tasarrufta bulunmaya yöneltmekte ve bu durumda yatırımları olumsuz etkilemektedir. Enflasyonist yapı mevcut işletmelerin düşük kapasiteyle çalışmalarına ve istihdam sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Dördüncü varsayım: Girişimciler devletten yeterli ilgi ve desteği görememekte ve hatta devletin uyguladığı yanlış politikaları cezalandırıcı olarak algılamaktadırlar.

Beşinci varsayım: Teşvik kredisi almayan girişimciler bunun nedenini siyasilerle çıkar ilişkilerine girmeye, yoğun bürokrasi ve maliyetlerinin yüksek oluşuna bağlarlar.

Altıncı varsayım: Girişimcilerin işletmelerini büyütememelerinde karşılaşılan en önemli engeller fiziki ve beşeri sermaye yetersizliği ve uygulanan devlet politikalarıdır.

Yedinci varsayım: Girişimciler dünya ile yapılacak mukayesede kendilerinin geride bulduklarını kabul etmekte ancak dışa açık ve rekabetçi politikalarla söz konusu açığın kapanabileceğine inanmaktadırlar. Diğer taraftan, yabancı sermayeyle yapılacak işbirliğinin mevcut olumsuzluğu daha hızlı bir şekilde elimine edeceğini düşünmektedirler.

Sekizinci varsayım: Arzulanan seviyede girişimci ögesine sahip olamayan yörelerde kaçınılmaz sonuç, üretim faktörlerinin daha gelişmiş bölgelere yönelmesidir ki; bu da göç alan yörenin kentleşme sürecini olumlu yönde etkilerken, diğerlerini olumsuz yönde etkilemekte ve bölgesel dengesizliği derinleştirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, girişimcilik ile ekonomik büyüme-kalkınma arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

5. Anket Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Anket çalışmalarının özelliği yapıldığı yer ve zaman itibarıyla mevcut durumun fotoğrafının çekilmesi, yani statik bir analiz niteliği taşımasıdır. Dolayısıyla çalışmada örnek kitleye yöneltilen sorular sonrası elde edilen bilgiler, Mart 2000 tarihinde Denizli ve Erzurum illerinde üretime yönelik faaliyette bulunan işletme-işletme sahiplerinin karakteristiklerini yansıtmaktadır.

5.1. İşletmelerin ve Girişimcilerin Genel Özellikleri

Girişimcilerin genel özellikleri altında bu iki ilde faaliyette bulunan üretime yönelik işletmelerin sahiplerinin demografik özellikleri ile işletmelerin genel özellikleri örnek kitle ile genelleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Denizli ve Erzurum'da faaliyette bulunan girişimcilerin doğum yeri açısından dağılımları ele alınmıştır (Tablo 1)

Tablo 1: İşletmecilerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

	Denizli		Erzurum	
	M.F. ^(*)	N.F. ^(**)	M.F.	N.F.
Köy	14	14.7	16	20.0
Kasaba-Belediye	13	13.7	10	12.5
İlçe	18	18.9	51	63.8
İl Merkezi	39	41.1	3	3.8
Diğer iller	11	11.6	-	-
Toplam	95	100.0	80	100.0

(*) M.F.; Mutlak Frekans

(**) N.F.; Nispi Frekans

Girişimcilerin doğum yerleri açısından dağılımında, kent orijinli olanların (kasaba, ilçe ve il doğumlular) Denizli’de %73.7, Erzurum’da ise %80.1 olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, il merkezi doğumlu olanlar Denizli’de %41.1, Erzurum’da ise sadece %3.8 oranındadır. Her iki ilde de girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun kent doğumlu olmasının en önemli sebeplerinden biri; kentlerdeki yaşamın dinamikliği, belirsizliği, çok yönlülüğü ve farklı rol davranışlarının sayısına nazaran, kırsal alanlardaki yaşamın daha statik ve belirgin olmasıdır. İş çeşidinin kentlere göre daha az sayıda, hatta büyük bir kısmının mevsimsel olması, rol davranış düzlemlerinin sayısını, şeklini ve ilişkiler sistemini belirginleştirmekte ve sınırlandırmaktadır. Böylece kentsel alanlarda yaşayan bireyler, kırsal alanlarda yaşayan bireylere göre olaylar arasında daha fazla bağlantı kurabilen, ilişki sayılarının çokluğu ve farklılığından dolayı ve oynadıkları rol davranış düzlem sayılarının çokluğundan dolayı daha fazla yaratıcı olabilen, kentsel yaşamın pek çok belirsizliği karşısında da risk üstlenmeyi öğrenmiş ve tecrübe etmiş kişiler olmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, her iki ilde de kent doğumlu olan girişimci sayısının yüksek oranda çıkması, girişimciliğin oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir faktör olarak dikkate alınabilir. Özellikle Denizli’deki girişimcilerin Erzurum’daki girişimcilere göre daha büyük bir kısmının şehir doğumlu olması sanayileşmenin daha belirgin olduğu Denizli ilinin, girişimde bulunma zihniyetine yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda daha anlamlı kılmaktadır.

Bir diğer önemli faktör ise; bilindiği gibi, sanayileşmenin başlamasıyla birlikte bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasının kaçınılmaz olmasıdır. Çünkü girişimciler, yatırımlarını yaparken öncelikle dışsal ekonomilerin söz konusu olduğu yerleri tercih etmekte, dolayısıyla kentsel alanlara yönelmektedirler. Sanayileşmenin kentsel alanlarda başlaması, doğal olarak girişimcilik vasıflarının da bir tür kentsel alanlarda yaşayan insanlarda kendiliğinden oluşmasına sebebiyet vermektedir (Dinler, 1998: 113). Diğer taraftan ikinci sektörde yaşanan gelişmelere bağlı olarak ekonomik gelişmenin temel unsurunu nüfusun şehirlere olan hareketi oluşturmaktadır (Eaton ve Eckstein, 1997: 444). Çalışmada Erzurum ilinde faaliyette bulunan işletme sahiplerinin il merkezi doğumlu olmayanlardan yoğunluklu bir şekilde oluşması, doğal girişimcilik eğitim seviyesini de olumsuz yönde etkilemekte ve buna bağlı olarak Erzurum’da işletme faaliyetlerinin kısır kalmasına yol açmaktadır.

Mevcut işin ne zamandan beri yürütüldüğüne ilişkin özet bilgiler Tablo 2’de düzenlenmiştir. Bununla hem yerleşik-gelenekselleşmiş işletme faaliyetleri hem de yeni yatırım yapma eğilimleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Tablo 2: Mevcut İşin Yürütülme Süresi

	Denizli		Erzurum	
	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.
0-5 yıl	21	22.1	23	28.8
6-10 yıl	23	24.2	15	18.8
11-15 yıl	16	16.8	12	15.0
16-20 yıl	16	16.8	7	8.8
21 yıldan fazla	19	20.0	23	28.8
Toplam	95	100.0	80	100.0

Girişimcilerin işletmecilik faaliyetlerinin zaman açısından dağılımında Erzurum ilinde istikrarsız bir yapı söz konusu iken; Denizli ilinde Erzurum'a göre zamana bağlı dağılımın büyük sapmalar içermediği, yani istikrarlı bir dağılımın olduğu görülmüştür. Bu durum, Erzurum'da girişimciliğin ve buna bağlı olarak yatırımların istikrarsız bir seyir takip ettiğini, zaman içerisinde bazı dönemlerde teşebbüs faaliyetlerinin askıya alındığını göstermektedir ki, bu da belirli dönemlerde bölgenin cazibesini kaybettiğine işaret edebileceği gibi, belkide en önemlisi, belirli bir süre sonra mevcut müteşebbislerin işlerini başka bölgelere kaydırması anlamına gelmektedir. Özellikle Türkiye'de dışa göç olgusunun en şiddetli yaşandığı bu ilde, üretim faktörlerinden emek ve sermaye göçünün (Ervak, 1999: 11-18) yanısıra en önemli unsur, girişimci ögesinin belirli bir süre sonra ili terkettiğine işaret etmektedir.

Her iki ilde de açıktır ki; 21 yıldan daha fazla bir süredir faaliyette bulunan işletme sayısı oldukça azdır. Ankete katılan mevcut işletmelerin Denizli'de %80'i, Erzurum'da ise %71.2'si 1980'den sonra kurulan işletmelerdir. 1980'li yıllardan sonra korumacı devlet politikaları ile ekonomi yerine dışa açılmaya ve serbest girişime yönelik devlet politikaları işadamları için yeni imkanlar sunmuş ve teşvik etmiştir. 24 Ocak kararlarıyla başlayan ve 1983'ten sonra hız kazanan dışa açılma politikasıyla beraber ve serbest piyasa ekonomisi tercihleri doğrultusunda, dışa açılma potansiyelleri yüksek olan alanlara daha fazla teşvik verilmesiyle Denizli'de tarihsel olarak var olan dokumacılık kendine yol bulurken, Erzurum bu dönemde durgunluğun da ötesine geçerek gerilemiştir. 1990'lı yıllar ise küreselleşme ve serbest hareket yeteneğinin gelişmesiyle girişimcilik olgusunun arttığı dönemler olmuştur (Eroğlu, 1997). Son 5 yıl içerisinde Denizli'de girişimciliğin Erzurum'un aksine düşüş göstermesinin en önemli sebepleri; ürünlerinin çok büyük bir kısmını ihraç eden Denizli'nin hem bütün dünyada yaşanan ekonomik krizden yoğun şekilde etkilenmesi hem de ana faaliyet sahası olan tekstil sektöründe emek maliyetinin yükselmesi, uzak doğu ülkelerinin daha ucuz mallarla pazara girmesi sonucunda ihracat artış oranlarında düşüşün yaşanmasıdır. Böylece daha önceki yıllara göre cazibesini yitirmeye başlayan sanayi kolu girişimde bulunma oranını da azaltmaktadır.

Diğer taraftan mevcut işin mülkiyet yapısı da geleneksel-modern girişimcilik unsuru ayırımında araştırmaya ışık tutar niteliktedir (Tablo 3).

Tablo 3: Mevcut İşinizin Mülkiyet Yapısı

	Denizli		Erzurum	
	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.
Şahıs Şirketi	9	9.5	27	33.8
Aile Ortaklığı	62	65.3	26	32.5
Adi Ortaklık	1	1.1	9	11.3
Diğer	22	23.2	18	22.5
Toplam	94	98.9	80	100.0

Denizli ilinde mevcut işin mülkiyet yapısı; şahıs şirketi %9.5, aile ortaklığı %65.3, adi ortaklık %1.1 ve diğer konumu ise %23.2 şeklinde bir oluşum gösterirken, aynı yapı Erzurum ilinde sırasıyla %33.8, %32.5, %11.3 ve %22.5'dir. Bu yapıda en yoğun şirket şekli Denizli'de %65.3 ile aile ortaklığı olurken, Erzurum'da en yoğun şirket şekli %33.8 ile şahıs şirketi almıştır. Denizli'de sermayenin aile içerisinde de olsa, geniş bir tabana yayılmış olduğu ileri sürülebilirken, Erzurum'da sermayenin daha kişisel kaldığı diğer ortaklıklara yönelmediği gibi aile ortaklıklarına da yönelmediği açıktır. Bu durumda, güven unsurunun ve büyümenin Denizli'ye göre nispeten daha az gerçekleştiği ve işletmelerin küçük işletme niteliğinde olduğu öne sürülebilir. Bir sonraki tablodan da görülebileceği gibi (Tablo 4) Erzurum'daki işletmelerin %85'ninin istihdam ettiği işçi sayısı sadece 1 ila 25 kişi arasındadır.

İşletmelerin büyüklüğünü ve gelişmişliğini yansıtan bir diğer öge ise yukarıda da değinildiği gibi işletmede çalıştırılan işçi sayısıdır. Ortalama işçi sayısının bir bölgede yüksek olması, o bölgenin o oranda gelişmiş ve güçlü bir girişimcilik yapılanmasına sahip olduğunun ve o nispete de gelişme kaydettiğinin göstergesidir.

Tablo 4: İşletmelerde Çalışan İşçi Sayısı

	Denizli		Erzurum	
	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.
1-10	11	11.6	49	61.3
11-25	11	11.6	19	23.8
26-50	16	16.8	7	8.8
51-100	19	20.0	3	3.8
101+	37	38.9	1	1.3
Toplam	94	98.9	79	98.8
Cevapsız	1	1.1	1	1.3

Erzurum'da faaliyette bulunan işletmelerin %61.3'ü 1 ila 10 arasında işçi çalıştıran işletme konumundadır. Oysa Denizli'de 50 ve üzeri işçi çalıştıran işletmelerin toplam içerisindeki payı %58.9'dur. Bu oranlar, işgücü çalıştırmak açısından Erzurum'da faaliyette bulunan işletmelerin büyük bir çoğunluğunun (çok) küçük işletme tipinde olduğunu, Denizli'de ise işletmelerin büyük bir kısmının orta ve büyük işletme tipinde olduğunu göstermektedir. Talep yetersizliğine bağlı olarak işletmelerin az sayıda işçi çalıştırması ve küçük işletme tipinde olması, işletmelerin gerektiği ölçüde büyüyememe ve bazen ölçek ekonomilerinden tam yararlanamama sorununu yaşadıklarını gösterir. Aynı zamanda, bir önceki tabloda ortaklıkların Erzurum'daki işletmeler için daha az, Denizli'deki işletmeler için daha çok tespit edilmiş olması, işletmeyi büyütme açısından

yeterli sermayenin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Erzurum'daki sermaye ortaklıklarının Denizli'ye göre az olması işletmenin sermaye azlığından dolayı büyümelerinde bir engel teşkil etmektedir.

Çalışan işçi sayıları dikkate alındığında, üretime yönelik işletmeler geleneksel küçük sanayi işletmeleri ve modern küçük sanayi işletmeleri olarak sınıflandırılır (Müftüoğlu, 1988: 15). Yukarıdaki açıklamanın paralelinde, böyle bir sınıflandırma, özellikle küçük sanayinin sorunlarının çözümünde etkili olmaktadır. Geleneksel küçük sanayi işletmeleri dar bir alandaki talebi karşılamak amacıyla basit teknikler kullanarak üretim yapan ve statik bir yapıya sahip işletmeleri kapsar. Modern küçük sanayi işletmeleri ise geniş bir Pazar talebini karşılamaya yönelik olarak kurulmuş bulunan ve faaliyet gösteren, gelişmiş üretim teknik ve yöntemlerini kullanan, dinamik bir yapıya sahip, sürekli bir değişim ve yenilenme içerisinde bulunan işletmeleri ifade eder (Demirdögen, 1996: 4). Bu çerçevede Erzurum'daki işletmelerin genel anlamda geleneksel küçük sanayi işletmeleri olduğu, buna karşılık Denizli'deki işletmelerin modern küçük sanayi işletmeleri olduğu söylenebilir.

Talep ve dolayısıyla piyasa-pazarlama yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan sorun, atıl kapasiteyle çalışmak, yani mevcut kurulu kapasiteyi yeterince kullanamamaktır. Çünkü imalatçılar nerede geniş bir piyasa varsa, orada yoğunlaşma eğilimindedirler. Diğer taraftan nerede imalatçılar yoğunlaşmışsa, piyasa orada geniş bulunmaktadır.

Tablo 5: Mevcut Kurulu Kapasite Kullanım Oranları

	Denizli		Erzurum	
	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.
0-20	3	3.2	12	15.0
21-40	2	2.1	16	20.0
41-60	15	15.8	26	32.5
61-80	35	36.8	14	17.5
81+	38	40.0	12	15.0
Toplam	93	97.9	80	100.0
Cevapsız	2	2.1	-	-

%40 ve daha altında bir oranda kapasite kullanımı Denizli'de %5.3 iken, bu oran Erzurum'da %35'tir. %80 ve üzeri kapasite kullanımı Denizli'de %40 iken, Erzurum'da %15'tir. Bu oranlar göstermektedir ki, Erzurum'daki işletmeler kuruluş aşamasında büyük işletme olarak kurulmasına karşılık, piyasada yeterli talep bulamamalarına bağlı olarak atıl kapasiteyle çalışmaktadırlar. Atıl kapasiteyle çalışmanın bir yansıması da yukarıda da belirtildiği gibi, işletmelerin işçi çalıştırmada daha azıyla yetinmelerine yol açmaktadır, yani önceki bulgularla örtüşen bir durum söz konusu olmaktadır.

Kapasitenin eksik kullanımı, işletmelerin ölçek ekonomilerinden yararlanamamalarına yol açmakta ve bu durum da işletmelerin ürettiği ürünlerin maliyetlerinin yüksek olmasına sebebiyet vermektedir. Yüksek maliyetli üretim, işletmelerin benzeri endüstride fiyat rekabetine girememesine neden olmakta ve sadece taşıma maliyetlerindeki avantajlarının bulunduğu yerde ürününe talep doğurmaktadır. Bu durum ise işletmelerin daha da lokalleşmesine sebep olmakta ve globalleşmenin yaşandığı bir çağda daha küçük pazarlarla yetinme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan eksik kapasiteyle çalışmanın bir diğer sonucu da, bölgede istihdam seviyesinin düşmesi ve işsizlik seviyesinin yükselmesi şeklinde olumsuz bir tablo yaratmaktadır. Ayrıca önce durağan, daha sonra az gelişmiş bölge konumuna düşen illerde en kıt kaynak sermayedir. Böyle bir konumda da sermaye israfı söz konusu olmakta ve sermaye kendini en ekonomik değerlendirebilen bölgelere kanalize olmaktadır.

Üretilen ürünün pazar payları işletmelerin büyüklüğünü, dışa açılma ve rekabetçi güce sahip olup olmadığı hususunda bilgi veren bir diğer göstegedir. İşletmecilikte dışa açılma nispetinde güçlü ve vizyon sahibi olmak da kaçınılmazdır. Dolayısıyla girişimcilik unsurunun incelenmesinde bir yöredeki işletme yapısı incelenirken, söz konusu işletmelerin yerel kalmaktan çok, ürettikleri mamullerin bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası alanda pazarlanması büyük önem arzeder. Tablo 6 Denizli ve Erzurum'daki mevcut girişimcilerin bu doğrultudaki kalıplarını verir

Tablo 6: Üretilen Ürünün Pazar Payları

	Yerel Pazar				Bölgesel Pazar				Ulusal Pazar				Uluslararası Pazar			
	Denizli		Erzurum		Denizli		Erzurum		Denizli		Erzurum		Denizli		Erzurum	
	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.	M.F.	N.F.
%1-20	19	20.0	3	3.8	9	11.3	20	25.0	17	21.3	8	10.0	5	5.3	8	10.0
%21-40	3	3.2	8	10.0	6	7.5	12	15.0	2	2.5	3	3.8	11	13.8	1	1.3
%41-60	7	7.4	16	20.0	1	1.3	11	13.8	8	10.0	5	6.3	9	9.5	1	1.3
%61-80	1	1.1	14	17.5	2	2.5	5	6.3	11	13.8	1	1.3	7	7.4	-	-
%81 +	10	9.5	31	38.8	5	6.3	4	5.0	7	8.8	1	1.3	30	61.6	-	-
Toplam	40	41.2	72	90.0	23	28.8	52	65.0	45	56.3	18	22.5	62	65.3	10	12.5

Tablo 6 incelendiğinde, Erzurum'da faaliyet gösteren işletmelerin çoğunun ürettikleri ürünlerin büyük bir kısmını buldukları yerde piyasaya sundukları, buna karşılık Denizli'deki işletmelerin ise daha çok ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik üretimde buldukları görülmektedir. Bu durum, Erzurum'daki firmaları ölçeklerini küçük tutmaya zorlarken, Denizli'deki firmalara daha büyük bir ölçekle çalışma olanağı sağlamaktadır. İktisadi anlamda maliyetleri minimize etme olanağı sağlayan bu durumun yanı sıra daha büyük pazarlara açılma, işletmelere entegrasyonun avantajlarını da beraberinde getirmektedir. Çünkü entegre olmuş piyasalarda rekabet edebilmek amacıyla işletmeler daha büyük olmak zorundadırlar. Büyük işletmeler de; üretim için gerekli hammadde ve aramalarının temininde daha yüksek pazarlık gücüne sahip olma, yatırımlar için gereksinim duyulan sermayeyi daha kolay ve ucuza elde etme, daha fazla sayıda daha değişik yeteneklerde elemana sahip olduklarından farklı departmanların eleman ihtiyaçlarının sağlanmasında güçlük çekmeme, çevreleri ve kamu kuruluşları karşısında nispeten daha güçlü bir konumda bulunma, bir yeniliğe ayak uydurmada kaynakların harekete geçirilmesi açısından daha fazla esnekliğe sahip olma, dış piyasalarda istikrarlı pazar pozisyonları oluşturmada daha güçlü olma, vb. avantajları kolaylıkla elde ederler (Molle, 1991: 109).

Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi girişimcilik ruhunun kazanılmasında en önemli öge olan vizyon sahipliği işletmelerin, dolayısıyla işletme sahiplerinin dışa açılmalarıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla dışa açılmasını sağlamış işletmelerde beklenen vizyon sahibi olma olgusunun, analize tabi tutulan Denizli ve Erzurum

illerindeki girişimcilerden Denizli'deki girişimcilerde daha yüksek olması kuvvetle muhtemeldir.

Gelirin harcamalardan arta kalan kısmı tasarruf olarak adlandırılır. İki ildeki işadamlarının işletmecilik faaliyetleri sonucu elde ettikleri gelirin tüketimden arta kalan, yani tasarruf edilen kısmının modern para talebi çerçevesinde dağılıp dağılmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 7: Tasarruf Saikleri

Nedenler Önem Seviyesi	Uzun dönemli amaçlar için		Geleceğin belirsizliği		Kısa dönemli ihtiyaçlar ve acil durumlar için		Yatırım yapmak ve işletmeyi büyütmek için		Diğer finans kaynaklarına muhtaç olmamak için		Diğer	
	Dnz.	Erz.	Dnz.	Erz.	Dnz.	Erz.	Dnz.	Erz.	Dnz.	Erz.	Dnz.	Erz.
1	13	9	43	24	10	14	27	29	2	5	-	1
2	12	12	17	16	19	16	27	17	8	16	-	-
3	18	9	14	15	6	20	16	14	10	10	3	-
4	10	13	2	8	13	5	6	9	5	8	-	-
5	5	12	2	3	2	3	-	2	14	13	-	-
6	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	4
Toplam	58	55	78	66	51	58	76	71	39	52	5	5
% Dağılım	61.1	68.8	82.1	82.5	53.7	72.5	80.0	88.8	41.1	65.0	5.3	6.3
Ki-Kare	6.926 (4)		8.311 (4)		12.821 (5)		4.913 (4)		2.883 (4)		4.667 (2)	

Denizli'deki işadamları tasarruf saiklerinden en önemlisini geleceğin belirsizliğine, dolayısıyla ihtiyat amaçlı para talebine dayandırmışlardır. Denizli'de ikinci önemli para talep etme unsuru olarak yatırım yapmak ve işletmeyi büyütmek alırken, bu öge Erzurum'da birinci sırayı yatırım yapmak ve işletmeyi büyütmek için tasarrufta bulunmak alırken, ikinci sırayı geleceğin belirsizliğine karşı tasarruf etme alternatifini almıştır. Bu ilk iki unsur dikkate alındığında, Erzurum'da otofinansmana gitme eğiliminin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Her iki ilin girişimcileri için geleceğin belirsizliklerine karşı tasarruf etme eğilimlerinin bu denli yüksek çıkması, gerçekte ülkenin ekonomik ve siyasal durumuyla ilgilidir. Uzun süredir ekonomik ve siyasal alanlarda yaşanan istikrarsızlık, girişimcileri geleceğin belirsizliklerini yönetme konusunda daha etkin ve aktif faaliyetlerde bulunmak yerine, tasarruf yaparak adeta kendi kendini sigortalamaya teşvik etmektedir. Özellikle Denizli'de işletmenin daha çok dış pazara hitap etmesine rağmen, bu alternatifin birinci derecede önem seviyesinde ve büyük bir çoğunlukla kabul görmesi ilk bakışta şaşırtıcıdır. Halbuki; çoğunlukla iç pazara hitap eden Erzurum, sadece ülkenin kendi ekonomik ve siyasal istikrarsızlığını dikkate alırken, Denizli bir ayağının henüz gelişmekte olan ülke içerisinde diğer ayağının da dünya pazarında olması sebebiyle ülke içindeki istikrarsızlığın yani sıra adeta iki alan arasındaki mesafelerin dengesini kendi içinde kurmaya çalışmaktadır. Bir diğer husus ise Denizli'nin sadece ülkede yaşanan istikrarsızlıklardan değil, aynı zamanda dünyanın yaşadığı krizden de nasibini almasıdır. 1997 sonrasında Güney Asya krizinin çoğunlukla öz kaynak dışı kaynaklara

dayalı“finans” kaynaklarından gelmesi sebebiyle işletmeler finansman sorunlarında öz kaynaklarına daha fazla yaslanma ihtiyacını hissettiler. Dolayısıyla çoğunlukla başka markaları kullanarak pazarlara hitap eden ve henüz sanayileşmenin ilk basamağı olarak bilinen tekstil sektöründe bulunmuş olan işadamları, yine modern yaklaşımdan ziyade geleneksel yaklaşımın niteliği olan geleceğin belirsizliği karşısında tasarruf etmeyi ön plana çıkarmaktadırlar. Yatırım yapmak ve işletmeyi büyütmek için tasarruf yapma alternatifi ise her iki ilin de modern girişimcilik açısından potansiyellerinin var olduğunu göstermektedir (Tablo 7).